

ФОРМУВАННЯ КРОС-КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ ПІД ЧАС РОЗРОБКИ СПОРТИВНО- ПІЗНАВАЛЬНОГО МАРШРУТУ

*на прикладі Аріельського університету (Аріель,
Ізраїль) та Полтавського національного універси-
тету імені В.Г. Короленка (Україна)*

Туризм є важливою частиною крос-культурної сфери людської діяльності, яка створює платформу для міжнародного бізнесу та для пізнання світу в умовах глобалізації.

У статті дано визначення крос-культурної компетенції та виділено її основні складові: теоретичні знання про рідну культуру і культури країни; психологічні якості особистості; знання з іноземних мов.

Зазначено, що культурна сфера є не тільки важливою для відносин між державами, але й також для дружніх відносин на соціальному рівні між певними націями. Беручи цей фактор до уваги, у статті подано опис відносин між Україною та Ізраїлем загалом, а також між Полтавським національним університетом імені В. Г. Короленка і Аріельським університетом зокрема.

В результаті такої співпраці було розроблено спортивно-пізнавальний маршрут з тривалістю 4-8 годин, метою якого є пізнавальна діяльність населення через спорт та крос-культурна підготовка фахівців галузі туризму.

Проведене дослідження з'ясувало, що угода між університетами служить справі полегшення співпраці і кооперації між двома організаціями з метою посилення їх внеску в освіту та науку на міжнародній арені.

Ключові слова: крос-культурна компетенція, глобалізація, спортивно-пізнавальний маршрут як підготовка фахівців галузі туризму; культурна дифузія, співпраця, угода між університетами як внесок в освіту та науку на міжнародній арені.

Постановка проблеми та її актуальність. Туризм є сферою діяльності, що тісно пов'язана з людським чинником, який, у свою чергу, є невід'ємною частиною культури системи суспільства.

Туризм є ваговою крос-культурною сферою людської діяль-

ності, яка створює платформу для міжнародного бізнесу та безперешкодного пізнання світу в умовах глобалізації. Сприймається країни іншими державами та їх громадянами залежить від того, як ця країна демонструє себе у світі. Оцінюються не тільки дії керівництва держави на міжна-

УДК 378.47:338.
48-057.21]:005.963.1
(569.4+477.53)

*Педагогіка
ШКОЛИ*

**Марина
ГРИНЬОВА,**

член – кореспондент
НАПН України,
декан природничого
факультету ПНПУ імені
В.Г. Короленка,
доктор педагогічних наук,
професор

**Оксана
КАБАК,**

студентка IV курсу
природничого
факультету
ПНПУ
імені В.Г. Короленка

ВІКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Національна культура визначає загальний рівень розвитку конкретного суспільства та виступає як специфічна система норм, цінностей, що відрізняє одне суспільство від іншого та сприяє його інтеграції, надаючи йому самобутності, а самобутність народу створює унікальний туристичний ресурс, який необхідно ефективно просувати та раціонально використовувати. У рамках єдиної національної культури можна говорити про економічну, політичну, побутову культуру даного етносу, що дає змогу розкрити національну специфіку різних сфер суспільного життя народу.

Нинішні студенти ВНЗ, які навчаються за освітньо-професійною програмою «Туризм» – це завтрашні фахівці, які будуть здійснювати обмін досягнення культур, співпрацювати у міжнародних наукових, економічних, соціальних проєктах, працювати в полікультурному середовищі для забезпечення успішної крос-культурної комунікаційної взаємодії у міжнародному туристичному обміні.

Не викликає сумніву той факт, що для того, щоб сформувати у студентів, майбутніх фахівців галузі туризму крос-культурну компетентність потрібно виокремити її складові. У цьому контексті імпонує *позиція С. Александрової*, яка визначає **поняття крос-культурної компетентності фахівців в галузі туризму як сукупності трьох складових: теоретичні знання про рідну культуру і культури країни світу**, особливості вербальних і невербальних комунікацій тощо; **психологічні якості особистості** (толерантність, емпатія, прагнення до взаємодії, у тому числі з представниками «чужих» культур та ін.); **знання з іноземних мов**, особливості вимов, ідіом тощо [8].

О. Горчакова та Г. Дідук-Ступ'як визначають такі головні **складові крос-культурної компетентності фахівців: мотиваційні фактори, фактори знань і фактори навичок**. Мотиваційні фактори включають в себе потреби учасників комунікативної взаємодії, взаємне протягування, соціальні зв'язки, уявлення про себе і відкритість для сприйняття нової інформації. Фактори знань наповнені очікуванням, загальною інформаційною мережею, уявленням про різні погляди, знання альтернативних інтеграції та знання подібного і відмінного. До факторів навичок відносяться здібності і проявляти емпатію, бути толерантним до чужого, адаптувати комунікації, створюючи приємні обставини контакту, змінювати поведінку в процесі спілкування, враховуючи чужі культурні умови.

Т. Радченко наголошує, що крос-культурна компетентність проявляється у здатності особистості діяти на основі принципу культурної дифузії (взаємопроникнення культур), використовуючи в кожній конкретній ситуації цінності тієї культури, які контекстуально є найдоцільнішими є ефективнішими. Таким чином, крос-культурна компетентність фахівця в галузі туризму характеризується здатністю трансформувати досвід, набутий під час спілкування з іншою культурою, в поле особистісного культурного досвіду.

родній арені, але й демократичність та відкритість процесів усередині країни, добробут її громадян, рівень культурного розвитку тощо.

Поглиблення інтеграційних процесів на європейському континенті, розширення географії туристичних центрів і маршрутів у глобалізованому соціально-економічному просторі, зростання привабливості України для вітчизняних та іноземних туристів роблять актуальним завданням подальшого розвитку вітчизняної сфери туристичних послуг. Успіх реалізації цього завдання значною мірою визначається якістю теоретико-практичної підготовки фахівців галузі туризму, зокрема їхньою крос-культурною компетентністю [15].

Аналіз досліджень і публікацій.

Природно-ресурсні чинники завжди були і залишаються одними із провідних для туристично-спортивних об'єктів, оскільки спрямовані на задоволення потреб у відпочинку, оздоровленні, пізнанні та ін. На формування спортивно-пізнавальної діяльності значний вплив мають також рівень освіти, культури населення, його естетичні потреби.

Наприкінці XIX й особливо на початку XX століття туристсько-екскурсійному напрямку дослідницької діяльності у вітчизняній педагогіці почали приділяти підвищену увагу. Чимала заслуга в обґрунтуванні ефективності екскурсій з погляду одержання науково-практичного знання належить К.Д. Ушинському, А.Я. Гердові, П.Ф. Каптереву. А.Я. Герд увів у практику викладання природознавства екскурсію як метод навчання [6].

Використання рекреації в національних та місцевих природних парках стала важливим елементом дозвілля та оздоровлення. Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва ПНПУ імені В.Г. Короленка один із найунікальніших природних комплексів Полтавщини. Територія парку має дуже великий туристсько-рекреаційний потенціал для розвитку спортивно-пізнавальних маршрутів. [1, 2, 4].

Метою статті є теоретично обґрунтувати процес розробки спортивно-пізнавального маршруту, як основу формування компетентності фахівців галузі туризму під час розробки спортивно-пізнавального маршруту на прикладі Аріельського університету (Аріель, Ізраїль) та Полтавського національного університету ім. В.Г. Короленка (Україна).

Сфера культури доволі важлива для стосунків між країнами взагалі. Вона має значення не лише для міждержавних відносин, але й для стосунків на суспільному рівні, для підтримання відносин між окремими народами. Україно-ізраїльські культурні відносини доволі значимі. Вони зумовлені історично – значна кількість євреїв проживали на українських землях протягом століть, і це зумовило – незважаючи на певною мірою двосторонню ізольованість або й міжнаціональні розбіжності – певний культурний взаємовплив. До того ж на сучасному етапі в Ізраїлі внаслідок переселення до історичної Батьківщини склалась вагома соціальна група вихідців із країн колишнього СРСР, і серед них вихідці з України – найчисельніша громада. Це робить дослідження означеного аспекту важливим для вивчення і розуміння україноізраїльських стосунків загалом. А багатогранність культурних стосунків дозволяє дослідити їх у немалому галузевому діапазоні. [10, 13].

Безпосереднім вираженням міжурядової угоди про співробітництво в галузі освіти між країнами 2000 р. стала діяльність загальноосвітніх закладів, де навчаються вихідці з України, зокрема – єрусалимської школи «Бат Ціон» («Донь-ка Сіону»). У ній та низці інших закладів для українських ізраїльтян увели курс вивчення української мови та українознавчі дисципліни. Також «Бат Ціон» під-готувала викладачів івриту та ізраїлезнавства, що працювали в українських освітніх закладах [Посол України... 2000, 1]. У м. Одеса функціонує загально-освітня

Культурна компетентність майбутніх мовців: її компоненти

На підставі аналізу досліджень науковців (С. Александрова, Е. Гріффіна, Г. Дідук-Ступ'як, О. Кравець, Т. Радченко, С. Рудакова, Л. Щетініна) доцільно виділити такі компоненти культурної компетентності майбутніх фахівців в галузі туризму: когнітивний, мотиваційний, операційний і міжособистісних. [9].

Когнітивний компонент. Характеризується знаннями – інформацією про особливості певної культури; знання базової термінології (етнос, етногенез, етноцентризм, етнічна самосвідомість, ідентифікація, народність, нація, державної нації, національне самовизначення, етнічна група, національна меншіна, етнографічна група, етнокультурне та етносоціальної розмаїття, унікальність, діаспора тощо); знання рідної культури і культури України світу, особливості вербальних і невербальних комунікацій тощо; знання рідної та іноземних мов, особливості вимов, ідіоми; знання історії, економіки, традиції різних країн і народів; знання етичних і правових норм що регулюють відносини людини з людиною, і суспільством із навколишнім середовищем; знання нормативних і правових документів у сфері туристичної діяльності; знання літературної мови та ділового (професійного) дискурсу рідною та іноземними мовами тощо.

Мотиваційний компонент. Характеризується мотивацією – наявністю майбутнього фахівця в галузі туризму бажання та необхідності взаємодіяти з представником іншої культури. Без наявності мотивації крос культурна компетентність майбутнього фахівця в галузі туризму не зможе закріпитися у свідомості студента через відсутність бачення сфери її застосування. Базисом для виникнення мотивації виступає потреба, наприклад, дізнатися важливу інформацію у представника іншої культури, налагодити з ним співпрацю, брати участь у спільних проєктах тощо. Цей компонент характеризується відкритістю майбутнього фахівця до сприйняття будь-якої нової інформації.

Операційний компонент. Характеризується вмінням – володіння майбутнім фахівцем в галузі туризму досвідом і навичками у побудові крос-культурні комунікації; умінням обґрунтувати управлінські рішення та спроможність забезпечувати їх правомочність за результатами оцінювання і прогнозування соціальних, економічних, політичних та інших подій у світі. Загалом поняття вміння у цьому контексті є спорідненим з поняттям адаптації. Майбутній фахівець в галузі туризму має бути здатним до формування світогляду, розвитку людського буття, суспільства і природи, духовної культури та до роботи в іншомовному середовищі; здатним розглядати суспільні явища в розвитку і конкретних історичних умовах; працювати з інформацією у тому числі в глобальних комп'ютерних мережах; управляти та використовувати інформацію для професійної діяльності; працювати самостійно й автономно; формувати нові ідеї (креативність); адаптуватися до нових ситуацій у професійній діяльності.

Міжособистісний компонент. Характеризується прихильністю – позитивним, або ж не упередженим ставленням до носія іншої культури. Першим кроком до побудови прихильності є нівелювання будь-яких стереотипів про інші культури та культурні відмінності. [8, 9].

Міжнародному року сталого туризму задля розвитку ПРИСВЯЧЕНО

школа № 94 з поглибленим вивченням івриту, а також приватна школа «Ор Самеах» [Україно-ізраїльське співробітництво...]. За деякою інформацією, діяльність останньої фінансує Ізраїль. 24 червня 2002 р. головному рабину Дніпропетровська Шмуелю Каменецькому вручили премію Макса Фішера під час засідання Генеральної Асамблеї «Сохнату» в Ізраїлі. Таку нагороду надають за важливий внесок у розвиток єврейської освіти в діаспорі [Заслуженна нагорода 2002]. У вересні 2002 р. у Східноукраїнському філіалі Міжнародного Соломонового університету (Харків) почали викладати ідиш (мова європейських євреїв) для студентів історичного факультету. Відповідне методичне забезпечення надав Бар-Іланський університет Ізраїлю [В Харьковском филиале... 2002, 3]. 26 травня 2005 р. Надзвичайний і Повноважний посол Держави Ізраїль в Україні Наомі Бен-Амі відвідала відому дніпропетровську єврейську школу «Ор Авнер». Серед іншого, в ході відвідин Пані посол розповіла про україно-ізраїльські зв'язки в галузі освіти і науки [Гельберг 2005] [14].

Під час дружньої зустрічі у квітні 2015 року з метою сприяння науковому співробітництву між Полтавським національним педагогічним університетом імені В. Г. Короленка в особі декана природничого факультету, професора, доктора педагогічних наук **Марини Гриньової** та Аріельським Університетом (Ізраїль) в особі ректора **Міхаеля Зініграда** була укладена угода про співпрацю.

Партнери домовилися про: проведення спільних програм навчання (обмін аналітичною і науковою інформацією, науковими матеріалами); обмін викладачами і студентами з метою підвищення кваліфікації; проведення конференцій (запрошення на наукові конференції викладачів і студентів); спільні публікації (наукові статті й підручники); обмін навчальними матеріалами, статтями і іншими публікаціями.

Угоду підписали задля полегшення співпраці й кооперації між двома організаціями в педагогічній галузі, що представляє спільний інтерес із метою посилення їхнього внеску в освіту та науку на міжнародній

арені. Кожна зі сторін підкреслила намір співпрацювати в дусі дружби, рівності і взаємної вигоди.

Крос-культурна компетентність – це *індивідуальна особливість, що дає здатність, готовність до сприйняття спільного в культурах країн, а також той відрізок, на якому відбувається непорозуміння, «зіткнення» або конфлікт культур, виникають суперечності між їхніми представниками* [11].

Науковці виділяють три сектори використання компетентності, це: макро-, мезо-, та мікрорівні. На макрорівні вона застосовується у глобальній діяльності, направленій на удосконалення комунікацій в різних політичних, організаційних, адміністративних, громадських, освітніх процесах. На мезорівні, використання компетентності обмежується невеликими групами людей, у яких є необхідність міжкультурної фасилітації чи медиації. А на мікрорівні, компетентність є необхідною для побудови особистісних контактів. На практиці, під час спортивно-пізнавального маршруту територією парк-пам'ятки садово-паркового мистецтва ПНПУ ім. Короленка, присутній перетин культур України і Ізраїля на мезорівні.

Спортивно-пізнавальний маршрут спрямований на формування системи наукових знань, поглядів, переконань, які закладають основи відповідального та діяльнісного ставлення до навколишнього природного середовища. У результаті в учасників формуються особисті суспільно значущі потреби: потреба у взаємодії, взаємодопомозі, взаємозахисті; потреба у ствердженні себе в колективі як повноправного члена тощо. Спорт впливає на моральні якості, розвиток, вольової та емоційної сфер людини, естетичних і етичних уявлень та потреб. Він впливає на формування характеру людини, тобто тих особливостей особистості, які відбиваються на вчинках і відносинах з іншими людьми та зовнішнім світом.

Спортивний туризм в Ізраїлі має велике значення для економіки країни. Ізраїль, в якому відбувається багато спортивних подій місцевого та міжнародного значення, приваблює спортсменів і уболівальників з усього світу. Найбільш популярними видами спор-

ту в країні є баскетбол, футбол, дзюдо, теніс, в'їдсерфінг. Найважливіші спортивні об'єкти Ізраїлю: Ейлат славиться кораловими рифами для занять підводним плаванням; Кейсарія й Гааш – майданчиками для гольфу; на Хермон приїжджають взимку покататися на гірських лижах; у тельавівському районі Яд Еліягу проводяться найважливіші баскетбольні матчі; в Рамата-Шароні обладнані чудові тенісні майданчики; на стадіоні в Рамат Гані проводяться матчі з участю кращих футбольних команд світу, на морі проводяться змагання яхтсменів і в'їдсерфінгістів; у пустелі Негев влаштовуються змагання з орієнтування на позашляховиках. Найважливіша спортивна подія в Ізраїлі для спортсменів-євреїв з усього світу – Маккабіада, що проводиться раз у чотири роки [14].

Крос-культурна компетентність дає необхідне усвідомлення того, що практично кожна комунікація людини є, в своєму розумінні, крос-культурною, адже перетинає межі особистісної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гапон В., Дзюбаненко А. Роль ботанічного саду в науковій-просвітницькій роботі // Науково-методичні підходи до викладання природничих дисциплін в освітніх закладах XXI ст.: Восьмі Каришинські читання. : зб. наук. пр. Всеукр. наук.-практ. конф. – Полтава, 2001. С. 323–324.
2. Дзюбаненко А., Гомля Л., Литвиненко Т. Ботанічний сад як центр біологічної освіти // Проблеми якості природничої педагогічної освіти: XIII Каришинські читання : зб. наук. праць 25-26 травня 2006 р. : міжнар. наук.-практ. конф. / Ін-т педагогіки АПН України, Полт. держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2006. С. 183–185.
3. Заповідна природа Полтави // Полтава: історичний нарис. – Полтава, 1999. С. 268–272. [Про ботанічний сад Полтавського педагогічного інституту імені В. Г. Короленка на с. 269-270].
4. Природничий факультет: історія та сьогодення: до 95-річчя Полтавського держ. пед. ун-ту ім. В. Г. Короленка та 90-річчя природничого факультету / за заг. ред. М. В. Гриньової ; Полтавський держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава : АСМІ, 2009. 240 с.

ВИСНОВКИ

Отже, масштаб крос-культурної компетентності є дуже великим і ми маємо погодитися з тим, що вона має прямий вплив на щоденні комунікації та діяльність кожного індивіда, який має відношення до спортивно-пізнавального маршруту.

Дослідження формування крос-культурної компетентності фахівців галузі туризму під час розробки спортивно-пізнавального маршруту на прикладі Аріельського університету (Аріель, Ізраїль) та Полтавського національного університету імені В. Г. Короленка (Україна) з'ясувало, що угода служить справі полегшення співпраці і кооперації між двома організаціями в областях, що представляють сумісний інтерес з метою посилення їх внеску в освіту та науку на міжнародній арені. Кожний з партнерів має намір вчитися у партнера у душі дружби, рівності і взаємної вигоди.

- Досліджено стан території парк-пам'ятки садово-паркового мистецтва ПНПУ імені В. Г. Короленка.

- Розроблено спортивно-пізнавальний маршрут – один денний «маршрут вихідного дня», середньою тривалістю 4-8 годин, метою якого є пізнавальна діяльність населення через спорт та крос-культурна підготовка фахівців галузі туризму.

- Визначено, що природно-ресурсні чинники завжди були і залишаються одними із провідних для туристично-спортивних об'єктів, оскільки спрямовані на задоволення потреб у відпочинку, оздоровленні, пізнанні, екологічній культурі та ін.

- З'ясовано, що україно-ізраїльські культурні відносини доволі значимі. Вони зумовлені історично – значна кількість євреїв проживали на українських землях протягом століть, і це зумовило – незважаючи на певною мірою двосторонню ізоляваність або й міжнаціональні розбіжності – певний культурний взаємовплив.

- Проаналізувавши дослідження та публікації було з'ясовано, що вивчення питань крос-культурних комунікацій, типології ділових культур, а також шляхів підвищення ефективності між-культурної взаємодії займалися такі вчені: Й. Айбл-Айбесфельдт, Е. Холл, Г. Хофстед, Ф. Тромпенаарс, Д. Мацумото, А. Кребер, К. Клакхон, К. Гірц та інші. Проблема визначення крос-культурної компетентності була предметом досліджень таких науковців, як Г. Гритчук, Г. Дідук-Ступ'як, Т. Колосовська, О. Лапшин, А. Науменко, Н. Пальчикова, А. Солодка, Г. Фералонтов, У. Ханас, Н. Чаграк та ін. Учені зазначають, що для забезпечення відповідного рівня якості культурного туристичного продукту головну роль, окрім наявності самих артефактів етнокультури, відіграє, знання маршруту і об'єктів показу, крос культурні знання, етика поведінки, навички вербального та невербального спілкування, особисті якості, тобто крос культурна компетентність.

Апробація роботи. Деякі результати дослідження лягли в основу підготовленої статті до збірника тез доповідей Всеукраїнського студентського наукового форуму « Патріотичне виховання, як основа побудови громадянського суспільства та демократичної держави» (22 жовтня 2015 року, м. Полтава) та до збірника матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі» XXIII Каришинські читання (19-20 травня 2016 року, м. Полтава), Стаття «Екологічний квест як інтерактивний метод в оздоровленні молоді» до збірника тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції Каришинські читання 2017 року . Стаття «Ставлення населення м. Полтава до спортивно-пізнавальної діяльності на території парк-пам'ятки садово-паркового мистецтва (ботанічного саду) ПНПУ імені В. Г. Короленка» до збірника тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції Каришинські читання 2018 р.

Марина Гринева, Оксана Кабак
Формирование кросс-культурной компетентности специалистов отрасли туризма при разработке спортивно-познавательного маршрута на примере Ариельского университета (Ариэль, Израиль) и Полтавского национального университета имени В. Г. Короленко (Украина)

Туризм является важной частью кросс-культурной сферы человеческой деятельности, создаёт платформу для международного бизнеса и для познания мира в условиях глобализации.

В статье дано определение кросс-культурной компетенции и выделены её основные составляющие: теоретические знания о родной культуре и культуре страны; психологические качества личности; знания иностранных языков.

Отмечено, что культурная сфера является не только важной для отношений между государствами, но и также для дружеских отношений на социальном уровне между определенными нациями. Принимая этот фактор во внимание, в статье представлено описание отношений между Украиной и Израилем в целом, а также между Полтавским национальным университетом имени В. Г. Короленко и Ариельским университетом в частности.

В результате такого сотрудничества был разработан спортивно-познавательный маршрут с продолжительностью 4-8 часов, целью которого является познавательная деятельность населения через спорт и кросс-культурная подготовка специалистов отрасли туризма.

Проведенное исследование выяснило, что соглашение между университетами служит делу облегчения сотрудничества и кооперации между двумя организациями с целью усиления их вклада в образование и науку на международной арене.

Ключевые слова: кросс-культурная компетенция, глобализация, спортивно-познавательный маршрут как подготовка специалистов отрасли туризма; культурная диффузия, сотрудничество, соглашение между университетами как вклад в образование и науку на международной арене.

Maryna Hryniowa, Oksana Kabak
Formation of cross-cultural competence of specialists in the field of tourism during the development of a sports-cognitive route using the example of Ariel University (Ariel, Israel) and Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University (Ukraine)

Tourism is an essential part of cross-cultural sphere of human activity which creates a platform for international business and world cognition under the conditions of globalization.

The article provides a definition of cross-cultural competence and dwells upon its integral parts such as theoretical knowledge about one's native culture and the cultures of other nations, psychological features of a personality and knowledge of foreign languages.

It is pointed out that cultural sphere is not only important for the relations between countries, but also for the friendly relations on the social level between certain nations. Taking this factor into account, the article describes the story of relations between Ukraine and Israel in general, and between Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University and Ariel University in particular.

As a result of such a cooperation the sports-cognitive route has been developed with an average duration of 4-8 hours, whose purpose is cognitive activity of the population by means of sports and cross-cultural training of specialists in the field of tourism.

The conducted study found out that the agreement between the two universities aims at the easement of collaboration and cooperation between two institutions in order to enhance their contribution into education and science on the international arena.

Keywords: cross-cultural competence, globalization, sports-cognitive route as the means of training of specialists in the field of tourism, cultural diffusion, cooperation, agreement between universities as the contribution into education and science on the international arena.

5. Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України // Краще знання. Географія. Туризм. 2006. №43. С.15–21.

6. Кириченко Т. Туристична діяльність в контексті психічного здоров'я особистості // Гуманітарний вісник державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький педагогічний університет імені Г. Сковороди»: наук.-теор. зб. – Переяслав-Хмельницький, 2008. Спец. вип. : Педагогіка. С.300–302.

7. Методика викладання біології : навч.-польовий практикум / за ред. М. В. Гриньової – Полтава: АСМІ. – 2003. – 188 с.

8. Александрова С. А. Проблема кросс-культурних комунікацій в туризмі // Стратегічні перспективи туристичної та готельно-ресторанної індустрії в Україні: теорія, практика та інновації розвитку : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 31 жовтня 2016 р. / відп. ред. Л. В. Транченко. – Умань : Вид. Сочинський М. М., 2016. С. 7.

9. Горчакова О. А. Кросс-культурний менеджмент в освітанні: тексти лекцій. – Одеса : Фаворит, 2013. 114 с.

10. Солодка А. К. Готовність учасників педагогічного процесу к кросс-культурному взаємодієвству: критерії кросскультурної компетентності і етнічної толерантності // Наукові праці [Чорноморського держ. ун-ту ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. : Педагогіка, 2012. Т. 188, вип. 176. С. 102–107.

11. Ханас У. Я. Толерантність як чинник формування ціннісних систем у процесах кросскультурної комунікації // Грані. 2015. № 3. С. 98–102.

12. Чаграк Н. І., Гритчук Г. В. Міжкультурна комунікація як компонент професійної компетентності фахівця сфери туризму / Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.stationline.org.ua/pedagog/104/18207-mizhkulturna-komunikaciya-yak-komponent-profesijn%D1%97-kompetentnosti-faxivcuasferi-turizmu.html>.

13. Аппатов С. На основі ментальної близькості: Україна та Ізраїль: до історії національних та міжнародних відносин // Політика і час. 1998. № 3. С. 18–22

14. Балон О. Українсько-ізраїльські відносини сучасного періоду // Вісник Київського університету ім. Т. Шевченка. Історія, 1998. Вип. 40. С. 36–39

15. Гриньова М.В., Мастюх К.В. Роль авторського соціального проекту «Зелений туризм для всіх» в екологічному вихованні школярів / Рідна школа. 2015. №1-2 (1021). С.39–42.